

Володимир Бойко,
кандидат економічних наук, с.н.с
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
ORCID ID 0000-0002-1355-6345
Руслан Хомчак,
Міністерство оборони України
ORCID ID 0000-0002-8492-7510

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У КОНФЛІКТАХ СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуто проблему психологічної підготовки військових фахівців як основоположну складову функціонування педагогічної системи вищого військового навчального закладу. Обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, сутність, принципи та структуру системи психологічної підготовки. Розглянуто структуру чинників, що впливають на формування психологічної готовності військових фахівців у конфліктах сучасності.

***Ключові слова:** психологічна підготовка військових фахівців; система; структура; управління; метод виховання.*

Постановка проблеми. Національні інтереси з урахуванням історичних внутрішніх обставин і зовнішніх чинників формують політичні цілі й завдання, що відображають фундаментальні прагнення народу України. Нинішня історична доба породила новий вид міждержавного протистояння – гібридну війну. Для неї характерним є відсутність класичного збройного вторгнення, застосування невоєнних засобів боротьби тощо. Це, зі свого боку, змінило класичні підходи до психологічної підготовки військовиків. Аналіз професійної діяльності офіцерського складу свідчить, що однією з головних її складових є робота з людьми. Жодне бойове завдання не буде виконано без потрібного рівня психологічної підготовки особового складу до впливу психотравмуючих чинників. Сьогочасні високотехнологічні війни значно підвищують вимоги до військовослужбовців, адже перемагає не зброя, а люди, які опанували її на високому рівні, психологічно стійкі й підготовлені до дій в екстремальних умовах сучасного бою. Це вимагає, передовсім, від офіцера ґрунтовної психологічної підготовки, розвинених лідерських якостей і мотивів професійної діяльності. Від того, наскільки високим є рівень психологічної підготовки офіцерського складу, значною мірою залежить успішність виконання поставлених перед військовиками завдань. Спроможність держави захищати свої інтереси формується в мирний час, хоча, на думку російських військових експертів, мирного часу загалом не існує, війна в різних формах йде постійно, тільки протиборство стає більш чи менш інтенсивним, «гарячу» війну змінює «холодна», а психологічна, інформаційна, економічна війни не зупиняються ніколи [1]. Нестримний розвиток засобів і способів збройної боротьби, особливо за умов російсько-

української гібридної війни [2], зростання ролі людського фактора в застосуванні бойової техніки й озброєння обумовлюють ретельну підготовку особового складу збройних сил, потребують стійкішого їх морально-психологічного стану.

Кардинальні зміни, що відбуваються сьогодні у всіх сферах нашого суспільства, процеси модернізації змісту та структури національної й військової освіти, реформування Збройних Сил України за умов проведення антитерористичної операції (АТО), коли війна ведеться не тільки за територію, але й за прихильність населення, за уми людей методами інформаційно-психологічної боротьби, значення морально-психологічних чинників стійкості військовослужбовців зумовлює підвищення вимог до психолого-педагогічної підготовки офіцерського складу, що є своєчасним та актуальним питанням.

Аналіз досліджень і публікацій. Вимоги до підвищення захисту національних інтересів, територіальної цілісності України, боєздатності військ (сил), якості підготовки військових фахівців усіх ступенів освіти, рівнів військового управління, основних стратегічних напрямів розвитку освіти містяться в ряді основоположних нормативно-правових актів (Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року).

Зрозуміло, що новітні форми протистояння, на відміну від протистояння часів біполярного устрою, мають непевний, змішаний, хаотичний і множинний характер. Поєднання військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту, що застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя, вимагає удосконалення психолого-педагогічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України. У працях А. Зикова, С. Смирнова, Н. Коупленда відмічено, як важко солдату, передовсім морально, на полі бою, де масштабно використовуються танки, літаки, зброя тощо. Така картина бою характерна для періоду минулих війн. Сучасні війська мають готуватися до конфліктів гібридного характеру, тому морально-психологічній складовій підготовки солдат та офіцерів потрібно приділяти набагато більше уваги, адже ще Наполеон казав: «Духовна сила відноситься до фізичної, як три до однієї», а Суворов підкреслював: «Не руки, не ноги, не людське тіло отримує перемогу, а безсмертна душа, яка править і руками, і ногами, і зброєю, – і якщо душа воїна велика й могутня, не піддається страху, й людина не падає духом на війні, то перемога безсумнівна, а тому необхідно виховувати та загартовувати серце воїна так, щоб воно не лякалося ніякої небезпеки й завжди було безстрашним».

Метою статті є удосконалення психологічної підготовки військових фахівців як системи й визначення напрямків приведення її до вимог сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи досвід інших країн можна зробити висновок, що в будь-які часи проблема формування «духу воїна» розглядалася як основне завдання військовиків. Моральний стан

військовослужбовців не можна побачити або сприйняти на дотик, але, як відомо, це найсильніша зброя, могутіша за бомбу, танк або літак. Високий морально-психологічний стан військ – це засіб, здатний перетворити поразку в перемогу. Армія не переможена, доки її солдати не перейнялися свідомістю поразки, адже поразка – це висновок розуму, а не фізичного стану.

Психологічна підготовка військовослужбовця – це комплекс заходів щодо формування у воїна психічної стійкості, емоційних і вольових якостей, необхідних для виконання бойового завдання, що дають змогу боротися з острахом, підвищити переносимість фізичних та психологічних навантажень, придбати вміння діяти в бою самовіддано, активно, ініціативно.

Досвід показує, що не завжди професійна підготовка військовослужбовця належною мірою проявляє себе тоді, коли це необхідно. Те, що ще вчора в повсякденній спокійній обстановці виконувалося добре й відмінно, сьогодні в бою або не виходить зовсім, або виходить наполовину. Це прояв недостатньої підготовки воїна у психологічному відношенні. Психологічна підготовка військовослужбовців має відповідати сучасним вимогам і бути спрямована на підвищення бойової готовності та боєздатності збройних сил.

Характерною ознакою «гібридних» збройних конфліктів є збільшення в досягненні цілей конфлікту питомої ваги інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) з метою дезорієнтувати його в обстановці, знизити здатність до опору, викликати непокору командирам і бажання до дезертирства. Так, серед особового складу ЗС України, як порівняти з війнами інших періодів, у ході АТО значно зросли психогенні втрати [3]. При цьому результати аналізу воєнних конфліктів ХХ – ХХІ століть визначають таку закономірність збільшення психогенних втрат особового складу та зменшення рівня стійкості військ за втратами, що вказує на збільшення залежності бойові спроможності військ (сил) від психологічної готовності особового складу.

Вимоги часу показали, що командир підрозділу є головним «джерелом» підвищення морально-психологічного стану. Виховна робота пов'язана з поведінкою офіцера та є однією з найскладніших. Наслідуючи приклад офіцера, військовослужбовці й собі розвивають професійно значущі якості, формуючи і зміцнюючи впевненість у своїй поведінці. По-перше, особистий приклад офіцера є умовою, що дає йому моральне право на виховання підлеглих. Слову начальника вони вірять у тому разі, якщо воно не розходиться з ділом, підкріплене практикою, його здатністю разом із військовослужбовцями долати тяготи військової служби, високим професіоналізмом. По-друге, особистий приклад офіцера – основа авторитету. Про достоїнства й недоліки командира підлеглі судять за його справами та вчинками. На підставі поведінки начальника військовослужбовці формують свою думку і визначають ставлення до нього. По-третє, особистий приклад офіцера представляє значну наочність.

Порівняння результатів оцінювання психологічної готовності особового складу у 2015 – 2017 роках у районах проведення АТО визначають збільшення довіри до безпосередніх командирів (начальників), покращення забезпечення озброєнням, військовою технікою, речовими, продовольчими товарами й підвищення психологічної готовності до виконання завдань.

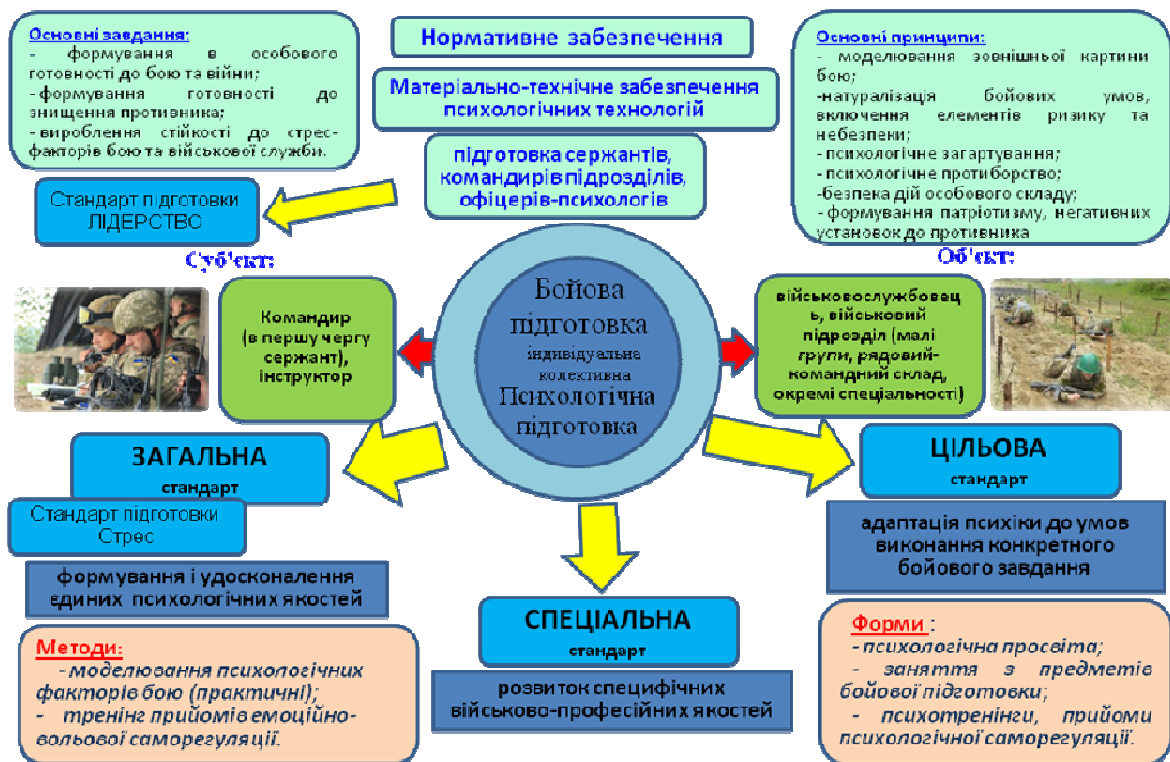

Рис. 1. Система психологічної підготовки

Психологічна підготовка у Збройних Силах України здійснюється відповідно до вимог наказу начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 16.11.2012 № 240 «Про впровадження психологічної підготовки особового складу в навчальний процес підготовки органів управління та військ (сил)» *з усіма категоріями військовослужбовців: в органах військового управління – під час проведення заходів оперативної підготовки (в ході навчань, тренувань), у військових частинах (підрозділах) – під час заходів бойової підготовки.*

Система психологічної підготовки (рис. 1) має базуватися на основних положеннях і досягненнях педагогіки й психології, передовому досвіду роботи командирів усіх ступенів із виховання військовослужбовців. Удосконалення її педагогічних аспектів пропонуємо починати з визначення ієрархії психологічних якостей офіцера як прикладу для наслідування, головними серед яких є організованість, відповідальність, наполегливість, гідність, працездатність. Звичайно, військовослужбовці хотіли б бачити перелічені риси в офіцерові, тобто підлеглі убачають у ньому більше командира, ніж педагога. Водночас офіцери вважають, що зразок для наслідування в їхньому уявленні має поєднувати впевненість у собі, чесність, доброзичливість, повагу до людей, вміння слухати й вислуховувати, пунктуальність, що значною мірою характеризує його як педагога, а не

командира. Таким чином, це протиріччя вирішується у процесі службової і бойової діяльності й може служити педагогічною умовою психологічного виховання військовослужбовців.

Одним із важливих показників інтегральної якості психологічної готовності та стійкості воїна до впливу стрес-факторів сучасного бою є рівень психологічної підготовленості військовослужбовця при виконанні нормативів і спеціальних вправ. Здатність його виконати певне завдання так, як він уміє (проявити бойову майстерність), залежить, насамперед, від внутрішніх чинників, а саме: переконань, здатності ефективно діяти в ситуаціях небезпеки, раптовості, невизначеності, дефіциту часу, емоційного стану в певний момент часу, стану здоров'я тощо. Сукупність усіх цих факторів отримала назву «психологічної готовності».

Психологічна готовність воїна до бою – один з основних компонентів готовності підрозділу до негайних бойових дій. Вона передбачає, по-перше, усвідомлення воїном відповідальності за долю Батьківщини, рідних, близьких, упевненість у собі, своїх товаришах, бойовій техніці та зброї, по-друге, бажання боротьби, прагнення випробувати себе, подолати свої слабкості, домогтися перемоги над противником.

Основними ознаками психологічної готовності воїна до бою є такі: відсутність метушні або замкнутості, розважлива, рівна поведінка; чітке, безпомилкове виконання наказів і команд; нормальний фізіологічний стан (частота пульсу, дихання, колір обличчя тощо). Виділяють три рівні стану психологічної готовності до бою: низький, середній і високий.

Низький рівень проявляється в тому, що воїн не впевнений у собі, у нього відсутнє прагнення до протиборства, він нерішучий, надмірно метушливий або замкнутий, припускається помилок при виконанні найпростіших команд.

Для середнього рівня характерне поєднання впевненості в собі та інших з недостатнім прагненням до протиборства й рішучих дій. Воїн допускає незначні помилки при виконанні команд, його фізіологічний стан близький до норми.

Високий рівень відрізняє бажання боротьби, відсутність сумнівів, прагнення випробувати себе, домогтися перемоги над противником. На такому рівні психологічної готовності воїн довго перебувати не може, спрацьовують захисні механізми психіки й фізіології людини.

Тому дуже важливо військовослужбовцям уміти підтримувати в себе та інших перед боєм середній рівень, а при переході до бойових дій домагатися високого рівня психологічної готовності. У процесі бойового навчання кожен воїн повинен активно удосконалювати свою професійну й психологічну підготовку. Ефективним засобом підготовки до бою зарекомендувало себе уявне промовляння послідовності власних дій, спочатку в уповільненому, безпомилковому, а потім зростаючому темпі. Коли військовослужбовець подумки вживається в обстановку настільки, що мимоволі починає робити рухи, це говорить про встановлення міцного зв'язку між свідомістю та дією.

Виходячи з такого підходу, достовірний висновок про психологічну підготовленість військовослужбовців до діяльності в бойових умовах можна зробити тільки за наслідками оцінки їх діяльності, що здійснюється ними при моделюванні різних чинників (рис. 2).

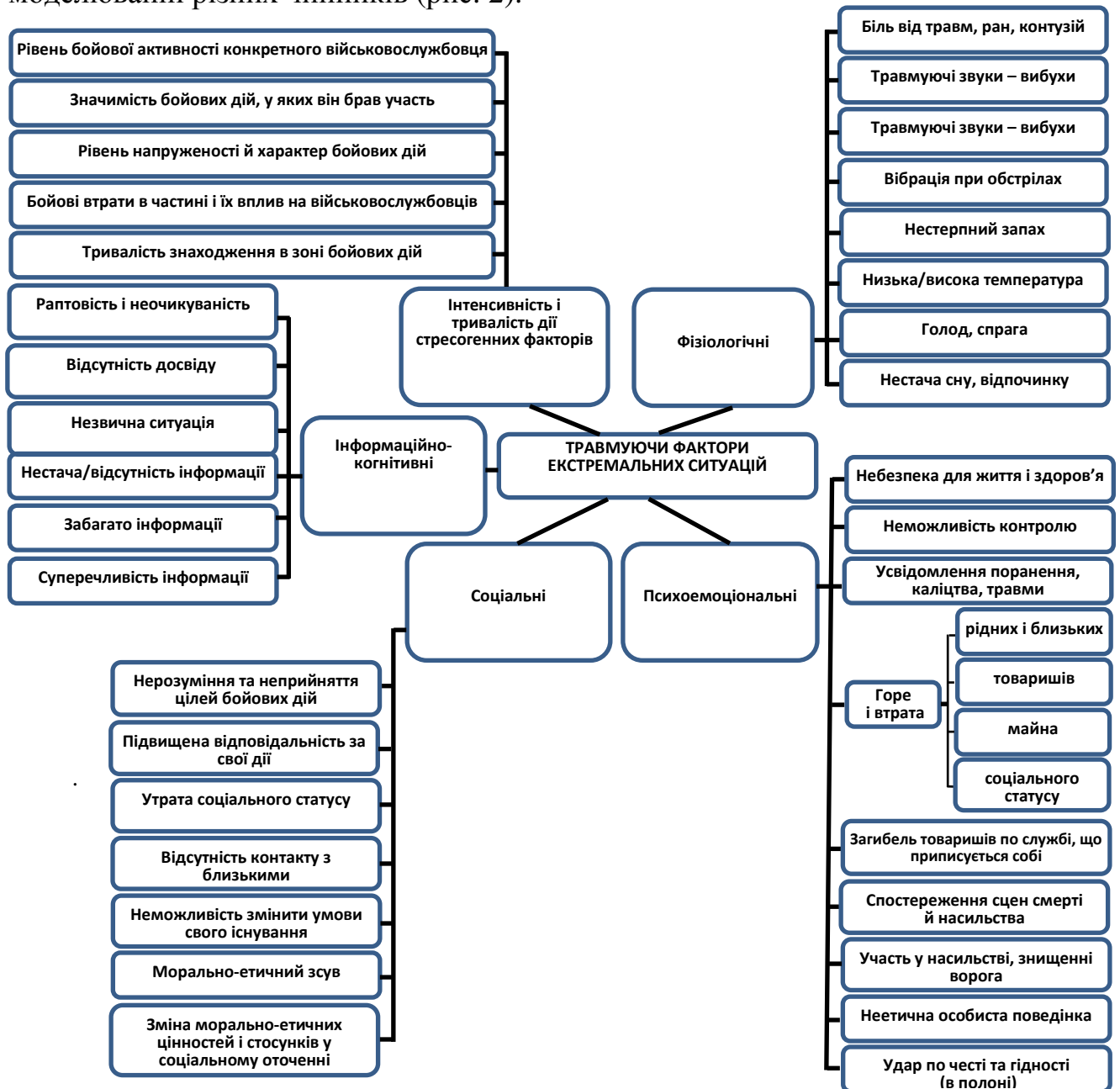

Рис. 2. Структура чинників, що впливають на формування психологічної готовності військовослужбовців

Оцінювання початкового рівня психологічної готовності та стійкості до ведення бойових дій необхідне для підготовки початкових даних. Вони, зі свого боку, потрібні для визначення дозування рівня психічних навантажень особового складу у процесі занять із бойової й гуманітарної підготовки.

Поняття психологічної готовності та стійкості містить безліч компонентів. Їх послідовна діагностика можлива, але дуже затратна за часом і посилення тільки фахівцю-психологу з високим рівнем підготовки. Однак ефективність її оцінювання досягається формуванням експертної групи,

члени якої повинні мати базову психолого-педагогічну підготовку. Окрім цього нам необхідно знати не тільки індивідуальний рівень психологічної готовності та стійкості, але й рівень готовності підрозділу, а це не просто сума індивідуальних показників. Тому для визначення початкового рівня психологічної готовності та стійкості як індивідуальної (кожного військовослужбовця), так і підрозділу, пропонується застосовувати інтегральний показник, що може слугувати індикатором властивості, яка діагностується, зважаючи на результати діяльності військовослужбовців при виконанні будь-яких нормативів бойової підготовки в умовах моделювання впливу психологічних чинників бою на їхню психіку.

Під час психологічної підготовки підлеглих командирам підрозділів важливо зосередитися на актуалізації бойових мотивів, роз'ясненні цілей і необхідності майбутніх бойових дій. Чим більше бойові дії будуть наповнені для військовослужбовця особистісним сенсом, цінністю для себе, поняттям значущості особистої ролі, почуттям справедливості своїх дій, упевненістю в собі та своїх товаришах, тим стійкішою буде його психіка до впливу різних стрес-чинників бойової обстановки. Важливо пам'ятати, що під час очікування бойових дій особовий склад має бути постійно зайнятий справою та максимально поінформований.

За відсутності корисної діяльності й інформації виникають томливі роздуми, розмови, різні чутки, зароджується страх перед невідомістю, настає загальний занепад бойового духу. Порушення психічної рівноваги не лише завдає шкоди здоров'ю людей, знижує їх боєздатність, але часто вимагає значного часу.

Для оцінювання психологічної підготовленості військовослужбовців під час бойової підготовки можна взяти показники з виконання контрольних завдань [4]. Отримані результати кожного військовослужбовця окремо і колективу в цілому зіставляються в різних ступенях наближення до умов бою за психологічним змістом. Необхідність порівняння з діяльністю в нормальних умовах пояснюється можливістю віднесення помилок, що виникають через відсутність певних знань і навичок. Контрольні завдання складаються спеціально для кожного контингенту військовослужбовців (за видами й родами військ) з урахуванням завдань, що вирішуються ними в бойовій обстановці. Контрольні завдання мають відповідати вимогам керівних документів і програм бойової підготовки, зважати на специфіку професійної діяльності обстежуваних військовослужбовців і потрібному рівню підготовленост, урахувати особливості різних видів бою (наступ, оборона, марш, зустрічний бій тощо), охоплювати (за можливістю) всі об'єктивно вірогідні варіанти бойових ситуацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема удосконалення психологічної підготовки військових фахівців розглянута й досліджена із застосуванням теорії системного аналізу з визначенням принципів, структури, функцій, цілей зазначеної категорії. Таким чином, бойова підготовка дає змогу воїну отримувати військові знання, формувати бойові навички і вміння – основу впевненості в собі, а психологічна

підготовка озброює його здатністю підтримувати психологічну готовність до негайних бойових дій. Ураховуючи різноманітні зразки поведінки навколишніх людей, у військовослужбовця виникає потреба в поліпшенні особистісних якостей, включаючи психологічний механізм впливу наслідування. Тільки вчинки й дії офіцера, на відміну від його слів, можуть дати чітке уявлення підлеглим про правила поведінки.

Серед перспективних напрямів подальших досліджень відзначимо такі: обґрунтування шляхів і механізмів практичної реалізації принципів системності щодо підвищення якості психологічної підготовки військових фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Синявская Е. Психология войны в XX веке – исторический опыт России / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fb2.booksgid.com/content59/eiena-senyavskaya-psihologiya-voyny-v-xx-veke/137.html>
2. Світова гібридна війна: український фронт./ монографія за ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
3. Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. / Матеріали VI міжвідомчої науково-практичної конференції 26 травня 2016 року.
4. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Книга 1. «Загальні основи педагогіки та військова дидактика» / [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевников, А. М. Романишин, С. В. Скрипник] – Львів : АСВ, 2012. – 454 с.

REFERENCES

1. Sinyavskaya E. Psikhologiya voyny v XX veke – istoricheskiy opyt Rossii / [The psychology of war in the twentieth century - the historical experience of Russia]. Yelektronniy resurs, rezhym dostupu: <http://fb2.booksgid.com/content59/eiena-senyavskaya-psihologiya-voyny-v-xx-veke/137.html>
2. Svitova hibrydna viyna: ukrayinskyy front [World hybrid war: Ukrainian front]./ monohrafiya za red. V. P. Horbulina. – K.: NISD, 2017. – 496 s. (in Ukrainian).
3. Aktual'ni problemy psikhologichnoyi dopomohy, sotsial'noyi ta medyko-psikhologichnoyi rehabilitatsiyi uchastnykiv antyterorystychnoyi operatsiyi [Actual problems of psychological assistance, social and medical-psychological rehabilitation of participants of the antiterrorist operation]. /Materialy VI mizhvidomchoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 2016, (in Ukrainian).
4. Viys'kova pedahohika u profesiyniy diyal'nosti ofitsera i serzhanta: navchal'nyy posibnyk [Military pedagogy in the professional activities of an officer and a sergeant: a manual. Book 1. «General Fundamentals of Pedagogy and Military Didactics»]. Knyha 1. «Zahal'ni osnovy pedahohiky ta viys'kova dydaktyka» / [O. V. Boyko, L. V. Kobers'kyu, V. M. Kozhevnikov, A. M. Romanyshyn, S. V. Skrypnyk] – L'viv : ASV, 2012. – 454 s. (in Ukrainian).

РЕЗЮМЕ

Владимир Бойко,
кандидат экономических наук, старший научный сотрудник,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского
Руслан Хомчак,
Министерство обороны Украины

Психологическая подготовка военных специалистов в конфликтах современности

В статье рассмотрена проблема психологической подготовки военных специалистов как основополагающая составляющая функционирования педагогической системы высшего военного учебного заведения. Обосновано актуальность исследуемой проблемы, сущность, принципы и структуру системы психологической подготовки. Рассмотрено структуру факторов, влияющих на формирование психологической готовности военных специалистов в конфликтах современности.

Ключевые слова: психологическая подготовка военных специалистов; система; структура; управление; метод воспитания.

SUMMARY

Vladimir Boyko,

Candidate of Economic Sciences, senior researcher
National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi

Ruslan Khomchak,

Ministry of Defense of Ukraine

Psychological training of military specialists in the modern conflicts

Introduction. The necessity and relevance of studying the psychological training of military specialists' in modern conditions is determined, first of all, by the need to ensure a high level of defense capability and combat capability of the Armed Forces of Ukraine. The combination of military and non-military methods of conducting a hybrid conflict that is used for military purposes and used as a weapon requires the improvement of psychological and pedagogical training of servicemen of the Armed Forces of Ukraine.

Purpose. The purpose of the article is to improve the psychological training of military specialists' as a system and to determine the directions of bringing it to the requirements of the present.

Methods. For the purpose of the research the system of general scientific and special methods of theoretical (analysis of scientific literature on the problem, systematization and generalization, content analysis, systemic, technological approach) was used.

Results. Researched the problem of psychological training of military specialists as a fundamental component of the functioning of the pedagogical system of the higher military educational institution was studied. The relevance of the problem under study, the essence, principles and structure of the system of psychological preparation are substantiated. The structure of factors influencing the formation of psychological readiness of military specialists in the conflicts of the present moment is considered.

Originality. For the first time, the concept of the structure of factors influencing the formation of the psychological readiness of military specialists in the modern conflicts.

Conclusion. Perspective directions of further researches: substantiation of ways and mechanisms of practical implementation of the principles of systematic quality improvement in psychological training of military specialists.

Key words: psychological training of military specialists'; system; structure; management; method of education.